

МАРКСИЗМ ТА НЕОМАРКСИЗМ

1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МАРКСИЗМУ
2. КЛАСИЧНИЙ МАРКСИЗМ

- Промислова революція: урбанізація, експлуатація праці та формування пролетаріату.
- Соціальні конфлікти XIX століття: революції 1848 року, Паризька комуна, зростання профспілок.
- Інтелектуальні впливи: діалектика Гегеля, матеріалізм Фейєрбаха, політична економія Рікардо.

ПРОМИСЛОВА РЕВОЛЮЦІЯ: УРБАНІЗАЦІЯ, ЕКСПЛУАТАЦІЯ ПРАЦІ ТА ФОРМУВАННЯ ПРОЛЕТАРІАТУ

- Промислова революція, що розпочалася у XVIII столітті у Великій Британії, радикально змінила економічні та соціальні структури суспільства.
- Розвиток машинного виробництва призвів до масового переходу від аграрного до індустріального суспільства.
- Урбанізація стала ключовим наслідком: селяни залишали села, переїжджаючи до міст у пошуках роботи на фабриках.
- Міста швидко зростали, але умови життя робітників погіршувалися через перенаселення та відсутність інфраструктури.

- Експлуатація праці досягла небачених масштабів: робочий день тривав 12–16 годин, зарплати були мізерними.
- Жінки та діти також залучалися до роботи в жахливих умовах, що стало нормою для фабричної системи.
- Формування пролетаріату відбувалося як результат концентрації великих мас найманих працівників.
- Робітничий клас втрачав засоби виробництва, стаючи повністю залежним від капіталістів.
- Зростання нерівності між буржуазією та пролетаріатом заклало основу для класової боротьби.

- Промислова революція створила економічні передумови для марксистської теорії про антагонізм класів.
- Механізація праці підвищила продуктивність, але прибутки осідали в руках власників, а не робітників.
- Соціальна напруга в суспільстві наростала, готуючи ґрунт для революційних ідей.

СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ХІХ СТОЛІТТЯ: РЕВОЛЮЦІЇ 1848 РОКУ, ПАРИЗЬКА КОМУНА, ЗРОСТАННЯ ПРОФСПІЛОК

- ХІХ століття стало періодом гострих соціальних конфліктів через нерівність, породжену індустріалізацією.
- Революції 1848 року, відомі як "Весна народів", охопили Європу, відображаючи незадоволення мас.
- У Франції, Німеччині, Австрії та Італії робітники та селяни вимагали політичних прав і соціальних реформ.
- Ці повстання виявили слабкість старих монархічних режимів і силу народного протесту.

- Хоча революції 1848 року зазнали поразки, вони підкреслили класові суперечності та потребу в змінах.
- Паризька комуна 1871 року стала першим прикладом спроби пролетаріату захопити владу.
- Комуна продемонструвала можливість самоорганізації робітників, але була жорстоко придушена.
- Ця подія вплинула на Маркса, який побачив у ній практичне втілення своїх ідей.

«Громадянська війна у Франції» - памфлет, написаний Карлом Марксом як офіційна відозва Міжнародного Робітничого Товариства, про природу та значення боротьби паризького пролетаріату під час франко-прусської війни (1870-1871) та Паризької комуни

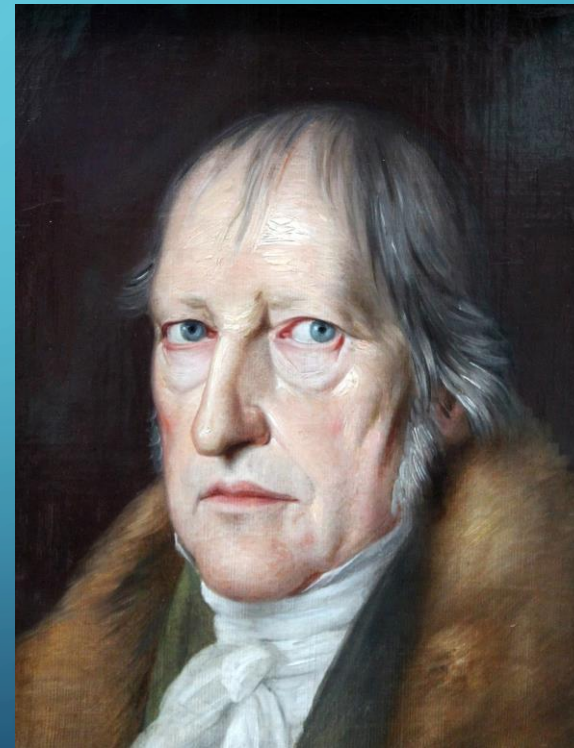
- Зростання профспілок у другій половині XIX століття стало відповіддю на експлуатацію праці.
- Профспілки об'єднували робітників для боротьби за кращі умови праці та вищі зарплати.
- Розвиток страйкового руху показав здатність пролетаріату до колективних дій.
- Соціальні конфлікти XIX століття підготували ідеологічний ґрунт для марксизму як теорії революції.

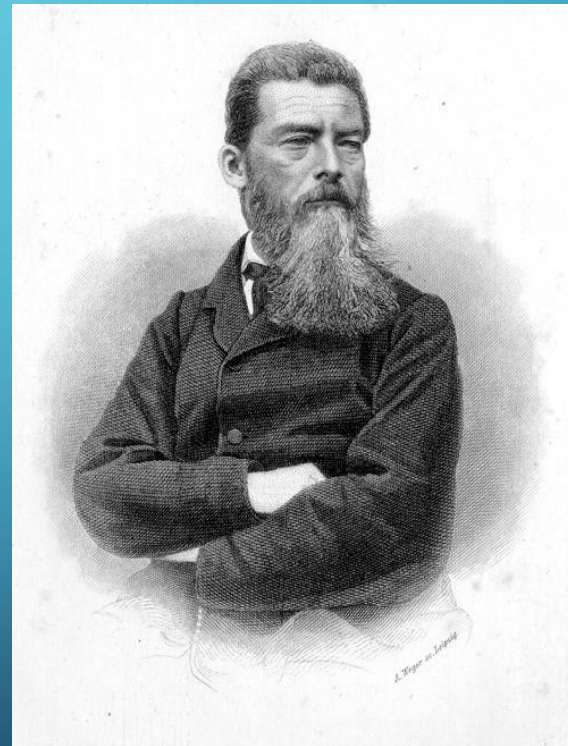

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВПЛИВИ: ДІАЛЕКТИКА ГЕГЕЛЯ, МАТЕРІАЛІЗМ ФЕЙЄРБАХА, ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ РІКАРДО

- Марксизм виник як синтез ключових філософських і економічних течій XIX століття.
- Діалектика Гегеля стала основою для марксистського розуміння історичного розвитку.
- Гегель вважав, що історія рухається через конфлікти та їх розв'язання, що Маркс адаптував до класової боротьби.
- На відміну від ідеалізму Гегеля, Маркс переніс діалектику в матеріальну сферу суспільного життя.

- Матеріалізм Фейербаха вплинув на Маркса, відкинувши релігійні пояснення світу.
- Фейербах наголошував на реальності чуттєвого досвіду, що стало основою історичного матеріалізму.
- Маркс розвинув це вчення, пов'язавши матеріальні умови з суспільними відносинами.

- Політична економія Девіда Рікардо дала Марксу інструменти для аналізу капіталізму.
- Рікардо розробив теорію трудової вартості, яку Маркс використав для пояснення експлуатації.
- Ідея Рікардо про те, що праця є джерелом вартості, стала ключовою в критиці капіталістичного прибутку.
- Маркс поєднав ці інтелектуальні впливи, створивши цілісну теорію суспільного розвитку.

Синтез діалектики, матеріалізму та економії сформував марксизм як науковий і революційний світогляд.

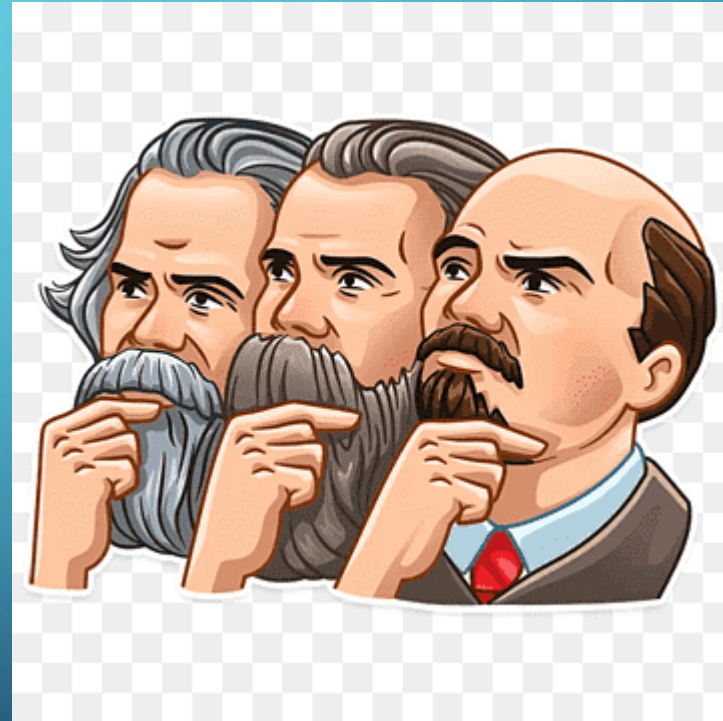

КЛАСИЧНИЙ МАРКСИЗМ

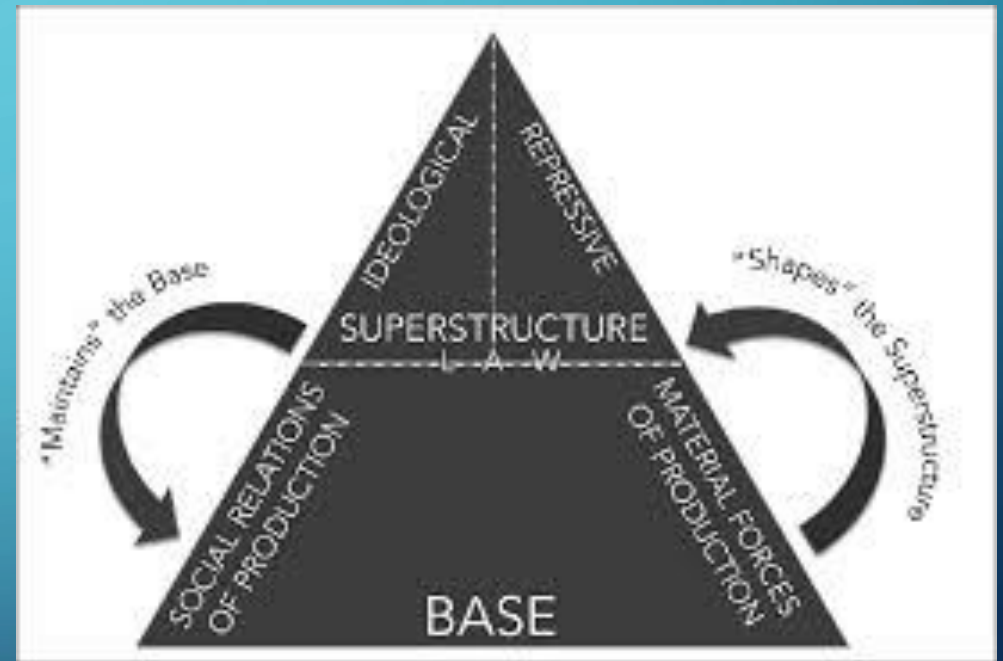
- 2.1. Карл Маркс
- 2.2. Фрідріх Енгельс

КАРЛ МАРКС

- 1) Матеріалістичне розуміння історії: базис і надбудова як основа суспільного розвитку
- Карл Маркс розробив матеріалістичне розуміння історії, відоме як **історичний матеріалізм**.
- Він стверджував, що основою суспільного розвитку є економічний базис – сукупність виробничих відносин.
- Базис визначає, як люди виробляють засоби для життя, включаючи технології та власність.

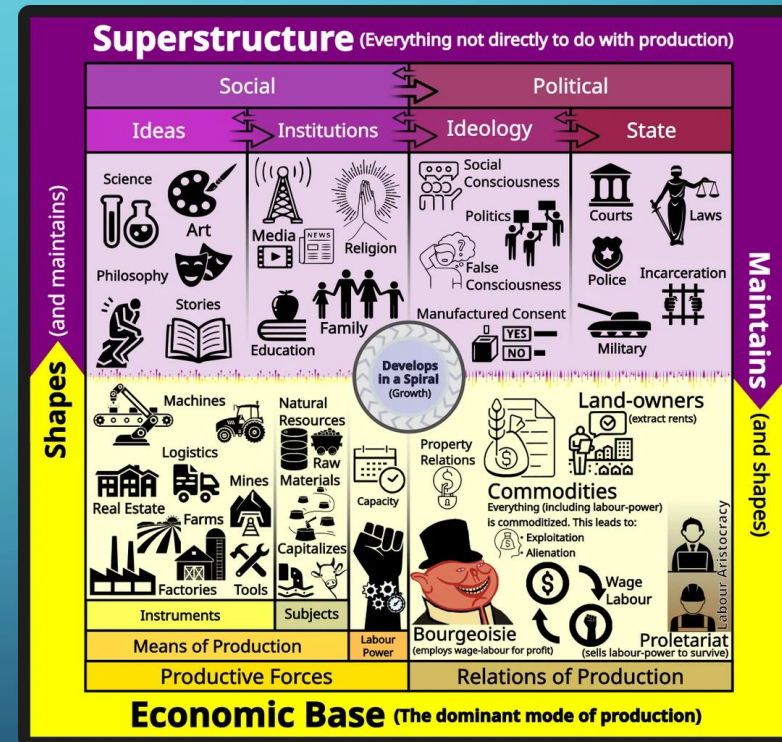

- Надбудова – це політичні, правові, культурні та ідеологічні інститути, які виникають на основі базису.
- Зміни в базисі, такі як перехід від феодалізму до капіталізму, викликають трансформацію надбудови.
- Маркс вважав, що конфлікт між старим базисом і новою надбудовою є рушієм історичного прогресу.

- Історія, за Марксом, – це не випадковий процес, а закономірний розвиток матеріальних умов.
- Релігія, мистецтво та філософія відображають економічні реалії свого часу.
- Матеріалізм Маркса протистояв ідеалістичним теоріям, які пояснювали історію через ідеї чи дух.
- Цей підхід став основою для аналізу суспільних формацій і прогнозування їх еволюції.
- Маркс наголошував, що розуміння базису є ключем до пояснення соціальних змін.
- Історичний матеріалізм став фундаментом марксистської революційної теорії.

ТЕОРІЯ КЛАСОВОЇ БОРОТЬБИ: КОНФЛІКТ МІЖ БУРЖУАЗІЄЮ ТА ПРОЛЕТАРІАТОМ ЯК РУШІЙ ІСТОРІЇ

- Класова боротьба є центральною ідеєю вчення Маркса про суспільний розвиток.
- Він стверджував, що вся історія – це історія боротьби між класами з протилежними інтересами.
- У капіталістичному суспільстві головний конфлікт розгортається між буржуазією та пролетаріатом.
- Буржуазія володіє засобами виробництва, тоді як пролетаріат продає свою працю за зарплату.
- Цей антагонізм виникає через експлуатацію праці капіталістами для отримання прибутку.

- Маркс вважав, що класова боротьба є рушієм історичних змін, а не просто соціальним явищем.
- У минулому конфлікти між класами призводили до повалення старих систем, як-от феодалізму.
- У капіталізмі пролетаріат має потенціал повалити буржуазію через свою чисельність і організацію.
- Класова свідомість, за Марксом, необхідна для того, щоб робітники усвідомили свою історичну роль.
- Кінцевою метою боротьби є революція, яка усуне класові поділи.
- Маркс бачив у цьому процесі неминучий результат внутрішніх суперечностей капіталізму.
- Теорія класової боротьби стала основою для закликів до пролетарської революції.

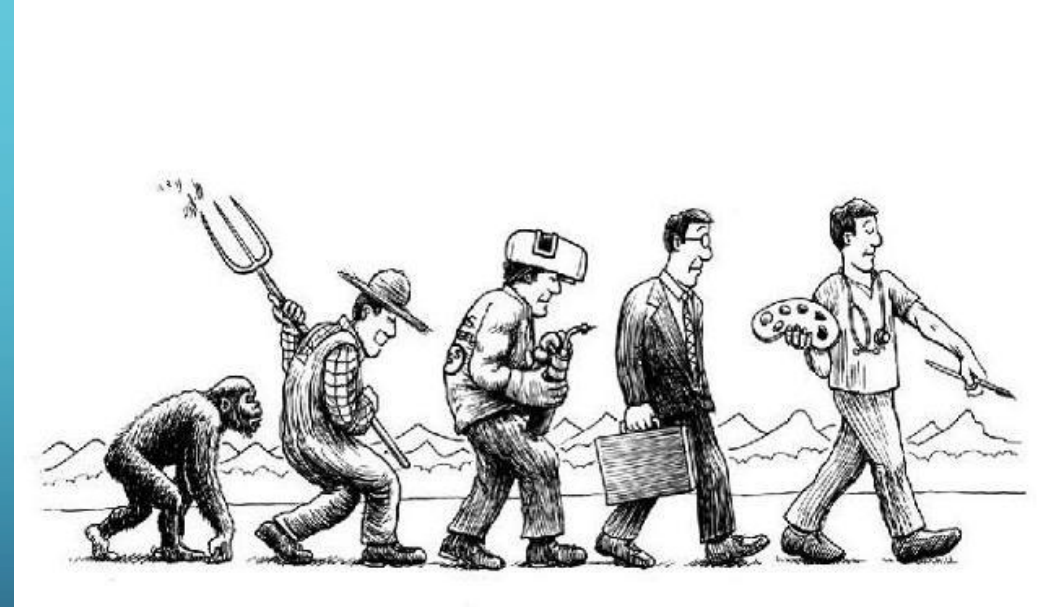

КОНЦЕПЦІЯ ВІДЧУЖЕННЯ ПРАЦІ: ДЕГУМАНІЗАЦІЯ ЛЮДИНИ В КАПІТАЛІСТИЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

- Маркс розробив концепцію відчуження праці, описуючи втрату людяності в умовах капіталізму.
- Робітник відчужується від продукту своєї праці, який належить капіталісту, а не йому.
- Процес праці також стає відчуженим, оскільки робітник не контролює його умов чи мети.
- Відчуження проявляється у втраті зв'язку між людиною та її творчим потенціалом.
- У капіталістичному виробництві людина перетворюється на інструмент, а не суб'єкт праці.
- Маркс вважав, що праця за своєю природою має бути джерелом самореалізації, а не страждань.

- Відчуження поглиблюється через поділ праці, який робить її монотонною та механічною.
- Робітник втрачає зв'язок із собою, іншими людьми та суспільством через цю дегуманізацію.
- Капіталізм, за Марксом, знищує людську сутність, підпорядковуючи все прибутку.
- Концепція відчуження стала критикою не лише економіки, а й моральних основ капіталізму.
- Маркс бачив подолання відчуження у поверненні праці до її творчої суті.
- Ця ідея вплинула на його уявлення про майбутнє безкласове суспільство.

КРИТИКА КАПІТАЛІЗМУ: АНАЛІЗ НАДЛИШКОВОЇ ВАРТОСТІ ТА ПРОГНОЗ ЙОГО КРАХУ

- Маркс запропонував детальну критику капіталізму, зосередившись на його економічних механізмах.
- Центральною є концепція надлишкової вартості – різниці між вартістю праці та зарплатою робітника.
- Капіталіст привласнює цю надлишкову вартість як прибуток, експлуатуючи пролетаріат.
- Теорія трудової вартості, запозичена у Рікардо, стала основою для аналізу цього процесу.
- Маркс стверджував, що капіталізм неминуче породжує кризи надвиробництва через прагнення до прибутку.

- Конкуренція між капіталістами призводить до зниження зарплат і погіршення умов праці.
- Зростання безробіття та зубожіння пролетаріату загострюють соціальні суперечності.
- Маркс передбачав, що внутрішні суперечності капіталізму призведуть до його самознищення.
- Монополії та концентрація капіталу послаблюють дрібну буржуазію, зміцнюючи пролетаріат.

- Він вважав революцію неминучою, коли пролетаріат повстане проти гніту капіталу.
- Критика Маркса показала капіталізм як історично обмежену, а не вічну систему.
- Його аналіз став основою для прогнозу переходу до соціалізму та комунізму.

КОНЦЕПЦІЯ КОМУНІЗМУ: БЕЗКЛАСОВЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КІНЦЕВА МЕТА

- Комунізм, за Марксом, є кінцевою метою історичного розвитку людства.
- Це суспільство без класів, де усунуто приватну власність на засоби виробництва.
- У комунізмі зникає експлуатація, оскільки праця слугує загальному благу, а не прибутку.
- Маркс уявляв його як систему, де кожен працює за здібностями й отримує за потребам

- Держава, як інструмент класового панування, відмирає після перехідного етапу соціалізму.
- Виробництво планується для задоволення потреб людей, а не для ринкової конкуренції.
- Комунізм повертає людині контроль над працею, долаючи відчуження.
- Маркс бачив у ньому реалізацію справжньої свободи та рівності для всіх.
- Перехід до комунізму потребує революційного повалення капіталізму пролетаріатом.

- Він вважав, що це не утопія, а закономірний результат розвитку суспільства.
- Ідея комунізму надихала революційні рухи по всьому світу.
- Для Маркса це був не лише політичний, а й моральний ідеал людського існування.

ФРІДРІХ ЕНГЕЛЬС

ДІАЛЕКТИКА ПРИРОДИ: РОЗШИРЕННЯ ДІАЛЕКТИЧНОГО МЕТОДУ НА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

- Фрідріх Енгельс розвинув ідею діалектики, застосувавши її до природи, а не лише до суспільства.
- У праці "Діалектика природи" він показав, що закони діалектики діють у природничих процесах.
- Енгельс стверджував, що природа розвивається через суперечності, подібно до історії людства.

- Перехід кількості в якість, боротьба протилежностей і заперечення заперечення – ключові принципи його аналізу.
- Він критикував механістичний підхід до науки, який ігнорував динамічний розвиток явищ.
- Енгельс пов'язав еволюцію природи з еволюцією суспільства, обґрунтовуючи матеріалізм.
- Його ідеї передбачали синтез філософії та природничих наук на основі діалектики.
- Робота залишилася незавершеною, але вплинула на марксистське розуміння науки.

- Енгельс вважав, що природа і суспільство підкоряються єдиним законам розвитку.
- Цей підхід посилив матеріалістичну основу марксизму, розширивши її межі.
- "Діалектика природи" стала спробою довести універсальність марксистського методу.
- Енгельс наголошував, що розуміння природи допомагає пояснити історичні процеси.

СПІВПРАЦЯ З МАРКСОМ: СПІЛЬНА РОЗРОБКА "МАНІФЕСТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ" ТА "КАПІТАЛУ"

- Енгельс був найближчим соратником Карла Маркса, підтримуючи його ідеї та фінансово.
- У 1848 році вони спільно написали "Маніфест комуністичної партії", що став програмним документом.
- "Маніфест" закликав до пролетарської революції та виклав основи класової боротьби.
- Енгельс вніс до тексту практичні спостереження з життя робітничого класу Англії.

- Він також брав участь у підготовці "Капіталу", надаючи Марксу матеріали та ідеї.
- Енгельс аналізував умови праці на фабриках, що збагатило економічну теорію Маркса.
- Його праця "Становище робітничого класу в Англії" стала джерелом для "Капіталу".
- Співпраця Маркса й Енгельса поєднала теоретичний аналіз із практичним революційним досвідом.
- Енгельс редагував і доповнював "Капітал" після смерті Маркса, завершивши другий і третій томи.

РОЗВИТОК МАРКСИЗМУ: ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІДЕЙ МАРКСА ПІСЛЯ ЙОГО СМЕРТІ ("АНТИ-ДЮРІНГ")

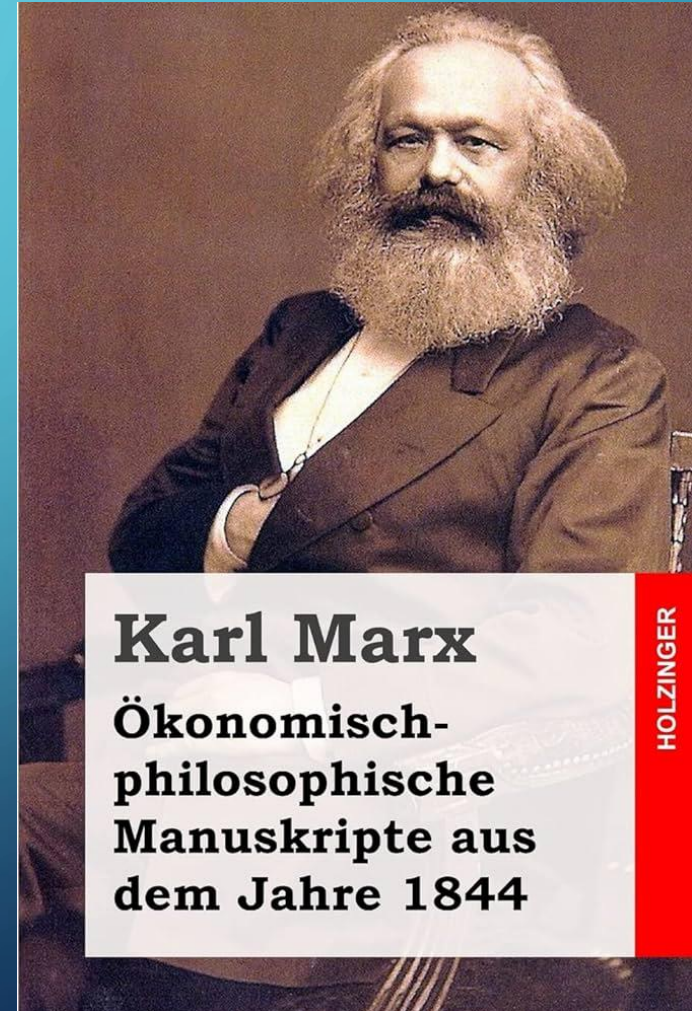
- Після смерті Маркса в 1883 році Енгельс узяв на себе роль популяризатора його ідей.
- Він редагував і видавав незавершені томи "Капіталу", зберігши спадщину Маркса.
- У праці "Анти-Дюрінг" Енгельс систематизував марксистську теорію, відповівши критикам.
- Ця книга стала доступним викладом марксизму для широкої аудиторії робітників.

- Енгельс спростував ідеї Євгена Дюрінга, захищаючи діалектичний матеріалізм і соціалізм.
- "Анти-Дюрінг" охопив філософію, економіку та історію, ставши підручником для марксистів.
- Енгельс також написав "Походження сім'ї, приватної власності та держави", розвинувши історичний матеріалізм.
- Він аналізував еволюцію суспільних інститутів, пов'язуючи їх з економічним базисом.

ПРАЦІ МАРКСА

ЕКОНОМІЧНО-ФІЛОСОФСЬКІ РУКОПИСИ (1844)

- Рукописи є ранньою працею Маркса, де він досліджує природу людської праці в капіталізмі.
- Центральною є концепція відчуження праці: робітник втрачає зв'язок із продуктом своєї діяльності.
- Маркс описує чотири аспекти відчуження: від продукту, процесу праці, себе та інших людей.
- Капіталізм дегуманізує людину, перетворюючи її на придаток машини.
- Праця в ідеалі має бути творчою діяльністю, а не засобом виживання.

Karl Marx

**Ökonomisch-
philosophische
Manuskripte aus
dem Jahre 1844**

HOLZINGER

- Маркс критикує приватну власність як джерело відчуження та нерівності.
- Він аналізує економічні відносини через філософську призму, спираючись на Гегеля.
- Рукописи закладають основи для матеріалістичного розуміння суспільства.
- Маркс розглядає комунізм як спосіб повернення людині її сутності через скасування відчуження.
- Ця праця залишилася незавершеною, але стала ключовою для розуміння еволюції його думки.

ТЕЗИ ПРО ФЕЙЄРБАХА (1845)

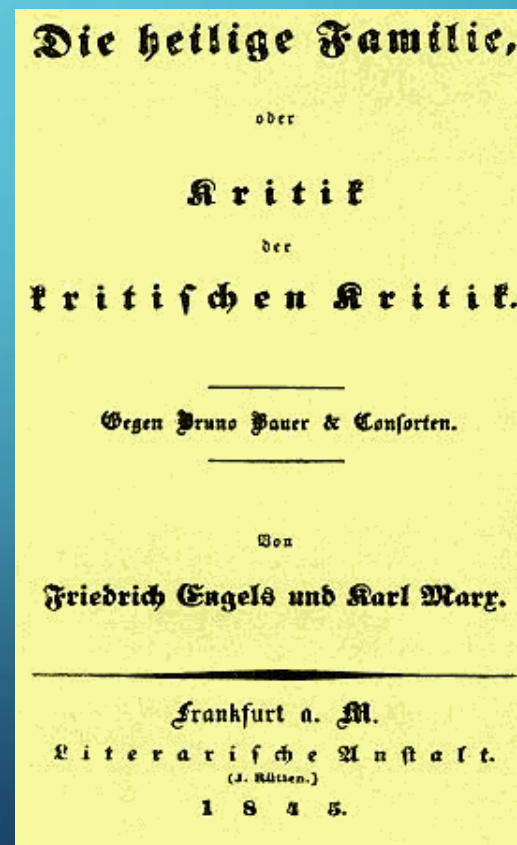
- "Тези" – це короткий текст із 11 пунктів, де Маркс критикує матеріалізм Фейєрбаха.
- Він стверджує, що Фейєрбах бачить світ лише пасивно, ігноруючи активну роль людини.
- Маркс вводить ідею практики як основи пізнання та зміни дійсності.
- "Філософи лише пояснювали світ, але справа в тому, щоб його змінити" – ключова теза.
- Він відкидає абстрактний ідеалізм і механічний матеріалізм на користь діалектики.

- Суспільство формується не ідеями, а матеріальними умовами та діяльністю людей.
- Маркс наголошує на соціальному характері людини, а не на індивідуальному спогляданні.
- "Тези" закладають основу для історичного матеріалізму та революційної теорії.
- Ця праця знаменує перехід Маркса від філософії до практичного аналізу суспільства.
- Текст став теоретичним мостом між ранніми та зрілими роботами Маркса.

СВЯТА РОДИНА (1845, У СПІВАВТОРСТВІ З ЕНГЕЛЬСОМ)

- Праця є критикою ідеалістичної філософії "Молодих гегельянців", зокрема Бруно Бауера.
- Маркс і Енгельс висміюють абстрактні спекуляції, відірвані від реального життя.
- Вони стверджують, що ідеї не є автономними, а відображають матеріальні умови.
- Книга підкреслює важливість економічних і соціальних факторів у формуванні історії.
- Автори критикують релігійний ідеалізм як інструмент виправдання суспільного гніту.

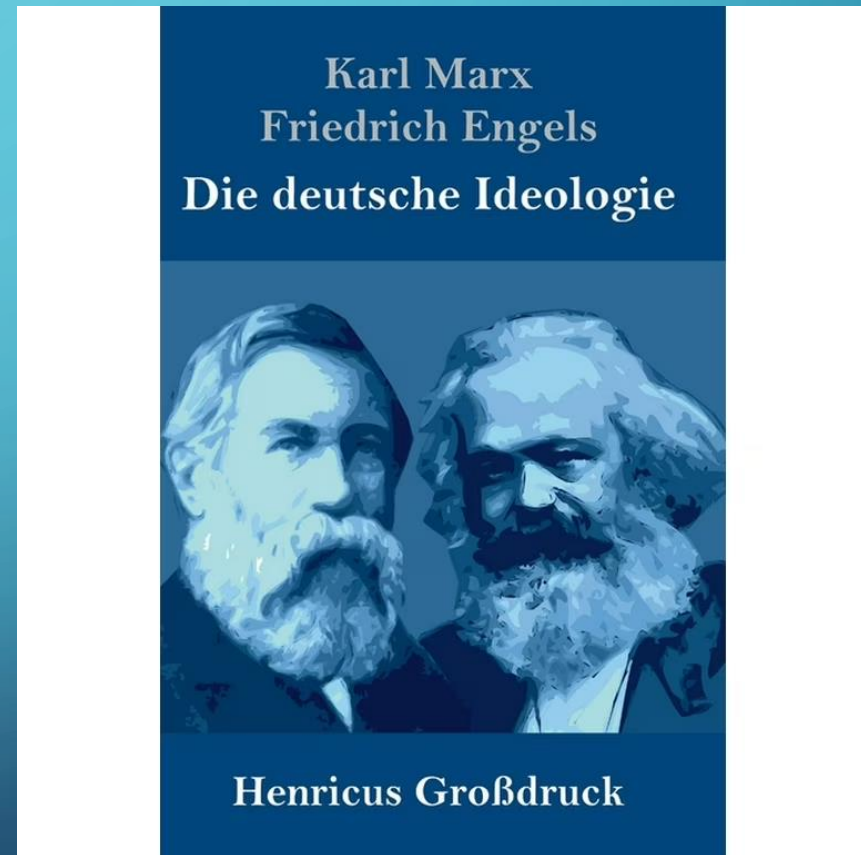

- "Свята родина" – це перший спільний твір Маркса та Енгельса, що показує їхню єдність думок.
- Праця спрямована проти містифікації суспільних відносин філософами-ідеалістами.
- Маркс вводить ідею пролетаріату як сили, що змінить історію.
- Текст має сатиричний стиль, але містить серйозні теоретичні положення.
- Він знаменує розрив Маркса з ідеалістичною традицією на користь матеріалізму.

НІМЕЦЬКА ІДЕОЛОГІЯ (1846, У СПІВАВТОРСТВІ З ЕНГЕЛЬСОМ)

- Праця систематизує історичний матеріалізм як метод аналізу суспільства.
- Маркс і Енгельс стверджують, що свідомість визначається буттям, а не навпаки.
- Вони критикують німецьких ідеалістів (Гегеля, Фейєрбаха, Штірнера) за абстрактність.
- Історія розглядається як послідовність суспільних формацій, що залежать від економіки.
- Класова боротьба представлена як рушій історичного розвитку.

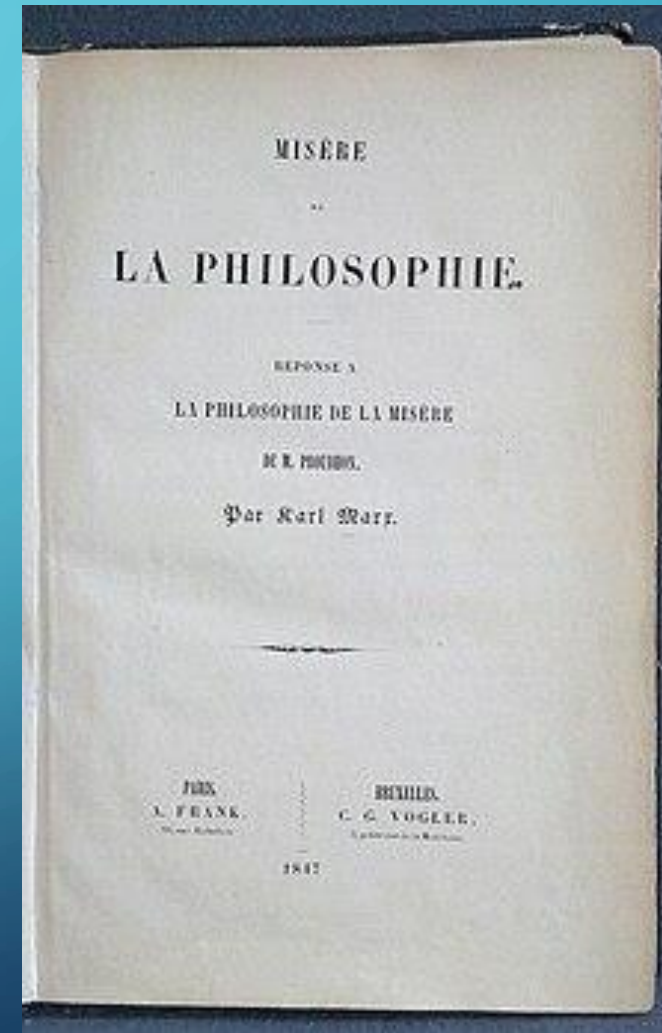

- Автори аналізують поділ праці як основу класового суспільства та приватної власності.
- Комунізм проголошується способом подолання класових антагонізмів.
- Праця підкреслює зв'язок між виробничими відносинами та ідеологією.
- Маркс і Енгельс відкидають ідею вічної природи капіталізму, вважаючи його тимчасовим.
- Текст залишився неопублікованим за життя авторів, але став основою марксизму.

Злидні Філософії (1847)

- Книга є відповіддю на "Філософію злиднів" Прудона, критикою його економічних ідей.
- Маркс висміює Прудона за ідеалізацію дрібнобуржуазного суспільства.
- Він стверджує, що економічні категорії відображають реальні суспільні відносини.
- Праця пояснює, як капіталізм породжує нерівність через надлишкову вартість.

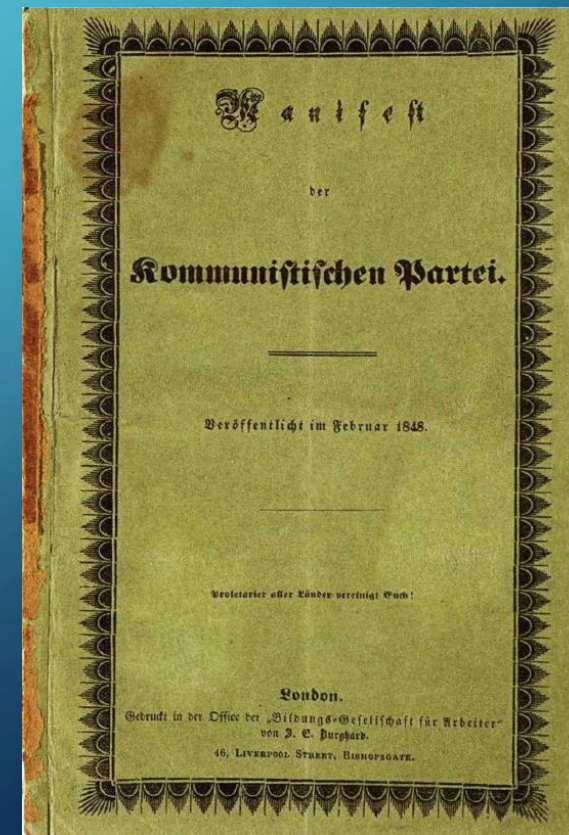
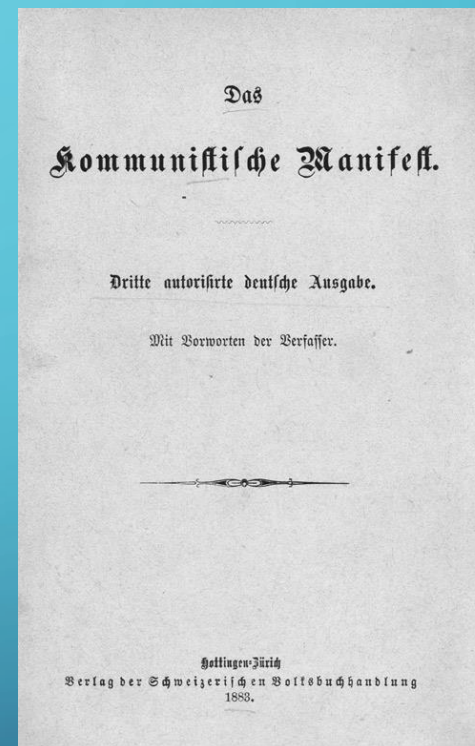
- Маркс відкидає ідею реформування капіталізму, наголошуючи на необхідності революції.
- Він аналізує суперечності між працею та капіталом як неминучі.
- Текст популяризує ідеї історичного матеріалізму для ширшої аудиторії.
- Маркс закликає до класової боротьби замість утопічних компромісів Прудона.
- Книга стала першим публічним викладом економічної теорії Маркса.
- Вона підготувала ґрунт для подальших праць, зокрема "Маніфесту".

КОМУНІСТИЧНИЙ МАНІФЕСТ / МАНІФЕСТ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ (1848, У СПІВАВТОРСТВІ З ЕНГЕЛЬСОМ)

- "Маніфест" – це політичний заклик до пролетаріату повалити буржуазію.
- Маркс і Енгельс стверджують, що історія – це історія класової боротьби.
- Капіталізм описаний як система, що неминуче веде до свого краху через кризи.
- Пролетаріат проголошений історичною силою, яка знищить класове суспільство.
- Автори закликають до скасування приватної власності на засоби виробництва.
- "Маніфест" викладає програму комуністичного руху з конкретними вимогами.
- Текст підкреслює інтернаціональний характер пролетарської революції.
- Маркс і Енгельс критикують буржуазію за експлуатацію та лицемірство.
- Заключний заклик "Пролетарі всіх країн, єднайтеся!" став гаслом революціонерів.
- Праця поєднує теорію з практичними політичними цілями.

ВІСІМНАЦЯТЕ БРЮМЕРА ЛУЇ БОНАПАРТА (1852)

- Текст аналізує переворот Луї Бонапарта у Франції 1851 року.
- Маркс стверджує, що історія повторюється як фарс через нездатність класів до змін.
- Він показує, як буржуазія поступилася владою заради захисту своїх інтересів.
- Держава представлена як інструмент, що балансує між класами в кризові часи.
- Маркс описує селянство як консервативну силу, що підтримує Бонапарта.
- Праця підкреслює роль ідеології в приховуванні класових інтересів.
- Луї Бонапарт уособлює слабкість буржуазного правління в умовах кризи.
- Маркс аналізує політичну боротьбу як відображення економічних суперечностей.
- Текст є блискучим прикладом історичного аналізу з марксистської перспективи.
- Він закликає пролетаріат до самостійності, а не залежності від буржуазії.

КРИТИКА ҐОТСЬКОЇ ПРОГРАМИ (1875)

- Маркс критикує програму Соціалістичної партії Німеччини за компроміси.
- Він відкидає ідею "справедливої" зарплати в капіталізмі.
- Праця розрізняє соціалізм (перехідний етап) і комунізм (безкласове суспільство).
- Маркс вводить принцип "від кожного за здібностями, кожному за потребами".
- Він критикує державу як інструмент класового панування.
- Текст закликає до революційного, а не реформістського підходу.
- Маркс наголошує на необхідності диктатури пролетаріату.
- Праця аналізує суперечності між працею та капіталом у соціалізмі.
- Він застерігає від ідеалізації буржуазних інститутів.

ПРАЦІ ЕНГЕЛЬСА

СТАНОВИЩЕ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ В АНГЛІЇ (1845)

- Праця є детальним дослідженням умов життя пролетаріату в індустріальній Англії.
- Енгельс описує жахливі умови праці на фабриках: довгий робочий день, низькі зарплати.
- Він аналізує урбанізацію та її наслідки: бруд, хвороби, перенаселення в містах.
- Енгельс показує, як промислова революція погіршила становище робітників.
- Капіталісти зображуються як клас, що наживається на експлуатації праці.
- Праця підкреслює класову боротьбу як неминучий результат нерівності.
- Енгельс використовує статистичні дані та особисті спостереження для аргументації.
- Текст закладає емпіричну основу для марксистської критики капіталізму.
- Він передбачає революційний потенціал пролетаріату через його злидні.
- Робота стала першим великим самостійним внеском Енгельса в марксизм.

АНТИ-ДЮРИНГ (HERRN EUGEN DÜHRINGS UMWÄLZUNG DER WISSENSCHAFT, 1878)

- Праця є відповіддю на ідеї Євгена Дюрінга, критикою його "соціалізму".
- Енгельс систематизує марксистську теорію: філософію, економіку, соціалізм.
- Він захищає діалектичний матеріалізм від еkleктичних поглядів Дюрінга.
- Текст пояснює надлишкову вартість як основу капіталістичної експлуатації.
- Енгельс стверджує, що капіталізм неминуче буде замінений соціалізмом.
- Праця популяризує ідеї Маркса для широкої аудиторії робітників.
- Він аналізує еволюцію суспільства від первісності до капіталізму.
- Енгельс відкидає реформістські ілюзії, наголошуючи на революції.
- "Анти-Дюрінг" став одним із найвідоміших творів Енгельса.
- Книга зміцнила марксизм як цілісну ідеологічну систему.

ДІАЛЕКТИКА ПРИРОДИ (DIALEKTİK DER NATUR, НАПИСАНА В 1873–1882, ОПУБЛІКОВАНА 1925)

- Енгельс розширює діалектику на природничі науки, а не лише суспільство.
- Він стверджує, що природа розвивається через суперечності та переходи.
- Три закони діалектики (кількість-якість, протилежності, заперечення) застосовані до природи.
- Енгельс критикує механістичний підхід до науки за його статичність.
- Праця пов'язує еволюцію природи з історичним розвитком суспільства.
- Він наголошує на матеріалістичному розумінні природних процесів.
- Текст є спробою створити універсальну марксистську методологію.
- Енгельс аналізує наукові відкриття (наприклад, Дарвіна) через діалектику.
- Праця залишилася незавершеною, але вплинула на марксистську філософію.
- Вона підкреслює єдність природи та суспільства в матеріалістичному світогляді.

ПОХОДЖЕННЯ СІМ'Ї, ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ДЕРЖАВИ (DER URSPRUNG DER FAMILIE, DES PRIVATEIGENTUMS UND DES STAATES, 1884)

- Енгельс досліджує еволюцію суспільства від первісності до класових формацій.
- Він спирається на антропологічні дослідження Льюїса Моргана.
- Праця стверджує, що сім'я еволюціонувала разом із економічними умовами.
- Приватна власність виникла з поділом праці та накопиченням багатства.
- Держава з'явилася як інструмент захисту інтересів панівного класу.
- Енгельс пов'язує патріархат із утвердженням приватної власності.
- Він описує первісний комунізм як суспільство без класів і держави.
- Праця передбачає відмирання держави в майбутньому комуністичному суспільстві.
- Текст розширює історичний матеріалізм на сферу соціальних інститутів.
- Енгельс закликає до скасування приватної власності для подолання нерівності.

ЛЮДВІГ ФЕЙЕРБАХ І КІНЕЦЬ КЛАСИЧНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ (LUDWIG FEUERBACH UND DER AUSGANG DER KLASSISCHEN DEUTSCHEN PHILOSOPHIE, 1886)

- Праця аналізує внесок Фейербаха в матеріалізм і його обмеження.
- Енгельс хвалить Фейербаха за відхід від ідеалізму Гегеля.
- Він критикує його за пасивне споглядання замість активної практики.
- Текст пояснює перехід від класичної філософії до марксистського матеріалізму.
- Енгельс підкреслює роль діалектики в подоланні метафізики.
- Праця стверджує, що марксизм є вищим етапом філософського розвитку.
- Він аналізує історичну роль німецької філософії в XIX столітті.
- Енгельс закликає до поєднання теорії з революційною діяльністю.
- Текст популяризує основи діалектичного матеріалізму.
- Це одна з останніх великих теоретичних робіт Енгельса.